

PERMANENTE EDUCATIE IN DE FRANSE GEMEENSCHAP: DE UITDAGING OM VOLKSMIDDENS TE BETREKKEN BIJ MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE EN BURGERPARTICIPATIE*

MICHEL GOFFIN

Op 17 juli 2003 keurde het parlement van de Franse Gemeenschap het decreet 'Steun aan het verenigingsleven op het vlak van permanente opvoeding' unaniem goed¹. Waar en hoe draagt de Franse Gemeenschap - die hiermee aanknoopt met artikel 6 §3 van de samenwerkingsovereenkomst ter bestendiging van het armoedebeleid - er met dit culturele beleidsinstrument toe bij om de armen een stem te geven en hen te laten participeren door de organisaties te erkennen die ze subsidieert?

Dit decreet 'hernieuwde' het vorige decreet na jaren van reflectie over de opportuniteit van deze stap. De uitvoering zit nog altijd in een overgangsfase, waardoor de analytische afstand nog heel klein is. Voor dit artikel ben ik uitgegaan van mijn persoonlijke expertise en van interviews met actoren uit de sector². Deze bijdrage is dus een benadering op een moment waarop de kritische afstand nog getekend is door de vooronderstellingen van de auteur, die door de actoren worden genuanceerd. Voor we ingaan op het decreet, is het wellicht nuttig om het in zijn historische kader te plaatsen en om het even te hebben over de vrijheid van vereniging, over levenslang leren, over volksontwikkeling en over volksmiddens. Hierdoor krijgt de lezer een beter inzicht in het specifieke karakter van dit decreet dat wil bijdragen aan het versterken van de sociale band door culturele emancipatie.

* Tekst vertaald uit het Frans. Noot van de vertaler: omdat het begrip 'Communauté française Wallonie-Bruxelles' nog niet in de grondwet is ingeschreven, bestaat er ook geen officiële Nederlandse vertaling voor. Daarom is geopteerd voor de vertaling 'Franse Gemeenschap'.

1 Decreet van 17 juli 2003 met betrekking tot de steun aan het verenigingsleven op het gebied van permanente opvoeding, ondertekend in Brussel op 17 juli 2003, B.S., 26 augustus 2003, p. 41899.

2 Van de vijftien personen waarmee we contact hebben opgenomen, hebben acht actoren tijdens de zomer tijd vrijgemaakt voor een interview of om hun standpunt schriftelijk te verwoorden. Voor hun kritische bijdrage danken we de ministers Rudy Demotte, Christian Dupont en Fadila Laanan - achtereenvolgens belast met cultuur en permanente educatie, Monique Couillard - ATD Vierde Wereld, Christine Mahy - Miroir Vagabond, voorzitter van het Réseau wallon de lutte contre la pauvreté, Dominique Plasman - Femmes prévoyantes socialistes, Yanic Samzun - voorzitter van de Hoge Raad voor permanente opvoeding, Catherine Stercq - Lire et Ecrire.

_ PERMANENTE EDUCATIE: EEN TOETSSTEEN VOOR MENSENRECHTEN

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is een baken waar men niet omheen kan bij het bepalen van de basisprincipes voor het menselijke gedrag, onder meer voor het uitstippen van een sociaal armoedebeleid. Meestal focust men bij het lezen van de Verklaring op de individuele rechten.

Een analyse van het ontstaansverhaal³ van de verklaring toont echter aan dat het universele karakter van de grondrechten uitgaat van de erkenning van de vrijheid van het individu om te bouwen aan een democratische rechtsstaat volgens het principe van de vrijheid van vereniging. De volgorde van de artikels is niet toevallig en niet onbelangrijk: artikel 19 gaat over individuele vrijheden; artikel 21 geeft de staat de opdracht om iedereen te betrekken bij het maken van keuzes over de richting die de maatschappij uitmoet; artikel 20 erkent het recht en de vrijheid van individuen om zich te verenigen zonder dat ze daartoe mogen worden gedwongen of zonder dat dit mag worden verhinderd. Deze volgorde geeft een 'methodologische richting'⁴ aan die van staatsburgerschap naar democratie leidt. Ze situeert de drie actoren - 'de burger, een individueel en collectief wezen; de vrije en vrijwillige vereniging; de democratische rechtsstaat' - en geeft het maatschappelijke doel nauwkeurig weer: vertrekken 'van het persoonlijke om te komen tot het universele' of proberen om individuele belangen te rijmen met het belang van de groep, van de bevolking, met het algemene belang (dat voor iedereen is gegarandeerd). Deze ontwikkeling kan onmogelijk zonder drie andere principes: gelijke beginsituatie, gelijke toegang en gelijke kansen, anders blijft er van gelijke rechten niets of nauwelijks iets over.

Een staat - een overheid - kan niet als 'democratische rechtsstaat' worden beschouwd als hij niet tegelijk voor iedereen een behoorlijk bestaan en de toegang tot alle rechten, vastgelegd in de verklaring, garandeert. Naast de effectieve toegang van burgers tot de concrete uitoefening van de democratie moet de overheid er voortdurend over waken dat ze haar dubbele plicht behoorlijk vervult: niet alleen de individuele vrijheden en de vrijheid van vereniging eerbiedigen, maar ook het genot garanderen van economische, sociale en culturele rechten en van het recht voor iedereen om op een gelijke manier deel te nemen aan het maatschappelijke en openbare leven.

Deze aparte interpretatie van de verklaring werpt een bijzonder licht op de manier waarop aan de samenleving wordt 'gewerkt' en maakt vanuit een specifieke invalshoek de grondslag duidelijk van het beleid ter ondersteuning van het verenigingsleven en van permanente educatie, dat de Franse Gemeenschap op een originele manier aanpakt.

_ PERMANENTE EDUCATIE, EEN OUD EN MODERN IDEE

Het moderne concept 'levenslang leren' is een 'menselijk principe' waarop Concordet in 1792 de aandacht vestigde: de uitoefening van de individuele vrijheden vereist het verwerven van kennis die evolueert in ruimte en tijd, het verdiepen van deze kennis en de vooruitgang van de menselijke

3 Op basis van gesprekken met Albert Verdoodt, socioloog en professor emeritus aan de UCL, auteur van verschillende werkaantekeningen van interviews met René Cassin, verslaggever van het redactiecomité van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

4 Meer informatie over deze interpretatie vindt u in Michel Goffin (2004). 'Citoyen isolé, usager contraint et espace public: le défi de la liberté d'association dans le cadre de l'état de droit démocratique au cœur de la société humaine', *Pensée plurielle*, 2004/1, nr. 7, p.17-26.

beschaving. Educatie is nooit verworven, maar is een proces dat een heel leven duurt. Dit is ook een zaak van de staat: in deze filosofie van permanente educatie heeft ze een taak te vervullen als overheidsspeler en als ondersteuner van initiatieven van burgerverenigingen.

Doorheen de geschiedenis heeft permanente educatie de eis naar en de komst en de organisatie van het (openbaar) onderwijs mee helpen realiseren: van de stapsgewijze veralgemening van de schoolplicht tot 18 jaar tot de groeiende vraag naar toegang tot het hoger onderwijs; 'avondlessen' in het onderwijs voor sociale promotie of het volwassenen-onderwijs; lessen 'volgens een verschoven lesrooster' in het kader van permanente vorming.

Dit idee werd ook opgepikt door verenigingen die zich eerst hadden toegelegd op volksontwikkeling, permanente educatie, ontwikkelingseducatie en sinds kort op opvoeding tot verantwoord en actief burgerschap⁵.

De recente sociale geschiedenis (1975-1985) met haar massale werkloosheid leidde tot de oprichting van diensten voor sociaalprofessionele inschakeling en voor opleiding van volwassenen. In België is deze ontwikkeling het resultaat van de solidariteit tussen 'werkende en niet werkende werknemers' binnen vakbonden en bewegingen voor volksontwikkeling of van nieuwe verenigingen die uit protest werden opgericht. De erkenning door de overheid volgt deze evolutie en biedt een wettelijk kader waarbinnen overheidsactoren en gesubsidieerde verenigingen aan de slag kunnen. In het laatste geval gaat het zowel om verenigingen voor permanente educatie als voor volksontwikkeling. De opvatting van de Europese Unie over levenslang leren beperkt zich tot opleiding van volwassenen, meestal met het oog op professionele inschakeling⁶.

Al deze ideeën hebben dezelfde oorsprong, maar leggen andere accenten, zowel wat het maatschappelijk doel als de gebruikte methode betreft. Het debat is er een van alle tijden en is ook nu dus nog aan de gang. De belangrijkste spelers zijn verenigingen die actief zijn op het gebied van permanente educatie, maar ook de politieke overheid en het openbaar bestuur. Waar het om gaat, is de kruisbestuiving tussen deze concepten en de vraag welke acties worden gevoerd, welke mensen men bereikt en hoe die kunnen participeren.

_ PERMANENTE EDUCATIE OF VOLKSONTWIKKELING?

Vanaf de 19e eeuw, wanneer de productie wordt gemechaniseerd en geïndustrialiseerd, komt er een kruisbestuiving op gang tussen technologische ontwikkeling en het concept levenslang leren. Volksontwikkeling krijgt vorm binnen het maatschappelijke kader van de nieuwe organisatiestructuren van de arbeidersklasse (coöperatieve verenigingen, ziekenfondsen, vakbonden, sociaal-culturele bewegingen). Men wil op die manier ontsnappen aan de greep die de onderneming op het leven van arbeiders en hun gezinnen heeft. Van bij de aanvang streeft men naar maatschappelijke verandering en wil men de betrokken bevolkingsgroepen warm maken voor collectief optreden om hun situatie te verbeteren en het algemeen belang van zoveel mogelijk mensen te dienen.

5 Zie de uiteenzetting over de fundamentele methodologie van Michel Goffin [2008]. 'Education tout au long de la vie, éducation populaire, éducation permanente, éducation au développement: où sont les synonymes?', *Institut Cardijn*, 22 april 2008, 7 p.

6 Voor het verschil in benadering tussen volksontwikkeling en permanente educatie, zie Michel Goffin [2007]. 'Insertion individuelle ou émancipation collective?', *Revue nouvelle*, nr. 11, p.36-45.

De eerste wettelijke erkenning komt er in 1921 met het koninklijk besluit Vandervelde: de staat verklaart dat de activiteiten van de verenigingen voor volksontwikkeling van openbaar nut zijn. Ze betitelt deze activiteiten als 'een aanvulling op de school'. In 1929 richt de staat de Hoge Raad voor Volksontwikkeling op als permanent adviesorgaan voor de minister. In 1976 keurt de 'Conseil culturel de la Communauté française' (Cultuurraad van de Franse Gemeenschap) unaniem het 'decreet over de permanente opvoeding van volwassenen en de sociaal-culturele bevordering van arbeiders'⁷ goed, dat vrijwillige privé-organisaties erkent die actief zijn op het gebied van permanente educatie voor volwassenen. Het decreet wil de veralgemening van de toegang tot 'levenslang leren' voor alle volwassenen. Via ludieke acties en opleidingen nodigt het uit tot bewustmaking en kritisch onderzoek om de participatie te bevorderen van individuen bij collectieve acties rond de maatschappelijke omgeving. Het decreet heeft speciale aandacht voor organisaties die actief zijn op het gebied van volksontwikkeling en van sociaal-culturele bevordering van arbeiders; het kent hen onder meer extra subsidies toe.

Het debat over deze beide begrippen bepaalt ook vandaag nog de standpunten van de actoren uit de sector. In het kader van dit artikel lijkt het me nuttig om kort de grondbeginselen van de volksontwikkeling te schetsen zoals verschillende actoren die zien⁸. Volksontwikkeling beoogt maatschappelijke verandering. Ze heeft vier onderling samenhangende doelen voor ogen: een kritische benadering van het sociaal stelsel dat onrechtvaardigheid in de hand werkt - en dus ook een collectieve eis naar recht op gelijkheid (gelijke start, gelijke toegang, gelijke kansen, gelijke resultaten); ontwikkeling van het verenigingsleven dat de kennis van mensen erkent en benut - een methode die inductief en opklimmend (ze gaat uit van de ervaring van mensen om te bouwen aan een maatschappelijk project) en participierend is (iedereen wordt op gelijke voet bij alle stappen betrokken); werken aan emancipatie door cultuur, een bevrijdend middel dat invloed heeft op de sociale omstandigheden en de sociale band - het gaat om meer dan de democratisering van de cultuur (toegang tot kunstwerken en kennismaking met culturele codes van anderen), het gaat om culturele democratie (werken aan sociaal-culturele bevestiging in een machtsrelatie, met het oog op het nemen van regulerende democratische maatregelen door de staat op het gebied van cultuur); voorrang verlenen aan volksmiddelen (zie punt 4 hierna).

— VOLKSMIDDENS EN ARME MILIEUS

Het concept volksontwikkeling verwijst naar 'volksmilieu', dat vaak synoniem staat voor 'arbeidersmilieu': in de 19e eeuw behoorde het grootste deel van de bevolking tot het industriële proletariaat. Landbouwers en zelfstandigen - of beter hun helpers - verkeerden in dezelfde situatie. Het koninklijk besluit Vandervelde erkent in 1921 de actoren die zich inspannen voor volwassenen uit een volks milieu. Het decreet uit 1976 over permanente opvoeding dat uit twee hoofdstukken bestaat, benadert organisaties die zich inzetten voor volksontwikkeling en voor de sociaal-culturele

7 Decreet van 8 april 1976 tot vaststelling van de voorwaarden voor de erkenning en de subsidiëring van organisaties voor permanente opvoeding van de volwassenen in het algemeen en van de organisaties voor de sociaal-culturele bevordering van de arbeiders, ondertekend in Brussel op 8 april 1976, *B.S.*, 9 juli 1976, p. 8995.

8 Over dit onderwerp bestaan heel wat bijdragen. De lezer kan onderzoeken raadplegen die erkende verenigingen op hun websites hebben gepubliceerd en er zijn ook nog de publicaties van het ministerie van de Franse Gemeenschap. Sommige verzamelwerken zijn ook het onderzoeken waard, zoals: 'L'éducation populaire' of 'Questions autour du nouveau décret', *Les cahiers de l'éducation permanente*, 2005, nr. 25 en 26.

bevordering van arbeiders op een andere manier, op de uitdrukkelijke voorwaarde dat 80% van hun doelgroep uit het volksmilieu afkomstig is.

Op dat ogenblik wordt de definitie van 'volksmilieu' de wettelijke referentie in de Franse Gemeenschap. Het gaat om volwassenen (21 jaar en ouder), tewerkgesteld met een arbeidsovereenkomst, die maximaal een diploma secundair onderwijs hebben. Helpers van zelfstandigen en landbouwers worden hiermee gelijkgesteld. Meer dan 80% van de bevolking maakt deel uit van het 'volksmilieu'. In het licht van de crisis in de jaren 1980, wanneer liberale waarden opnieuw hoog in het vaandel worden gedragen en de roep naar 'het recht van de mens op een menswaardig bestaan' almaar luider klinkt, doet zich een verschuiving voor van de notie 'volksmilieu': het gaat niet langer om de meerderheid van de bevolking, maar om de armen en de mensen aan de rand van de samenleving.

In 1996 neemt de Hoge Raad voor permanente opvoeding een beslissing die juridisch verstrekkende gevolgen heeft. Op basis van de vaststelling dat 70,40% van de bevolking in Wallonië en Brussel het secundair onderwijs zonder diploma verlaat (wat voor een deel het gevolg is van de meerderjarigheid op 18 jaar), bevestigt de Raad dat de initiële referentienormen nog altijd gelden (volwassen werknemers en opleidingsniveau). Ze breidt de notie wel uit tot werklozen en bestaansminimumtrekkers (of leefloners), ongeacht hun diploma. Op die manier laat ze opnieuw de solidariteit spelen via een sociale link tussen werk en inactiviteit, tussen loontrekkenden en mensen die recht hebben op een vervangingsinkomen of een sociale uitkering. De Raad wil mensen uit volksmiddens niet marginaliseren: het gebruik van het meervoud berust vanaf dan op de gelijklopende sociaaleconomische omstandigheden en neemt de groeiende diversiteit van culturen over, die eigen zijn aan het gezin, de school en het werk. Ze loopt zo vooruit op het actuele debat over de armoededrempel: het feit dat er weinig verschil is tussen personen onder de drempel en personen 'net erboven', die bij de minste tegenslag in armoede kunnen verzeilen.

De voorbereidingsfase van het nieuwe decreet, die liep van 1999 tot 2002, wordt doorkruist door de vraag hoe ver volksmiddens en arme milieus van elkaar verwijderd liggen of hoe dicht ze bij elkaar aanleunen. Deze vraag is cruciaal voor de middenklasse die zich afzet van de kwetsbare sociale minderheid en zich spiegelt aan de status van de culturele elite. Een nieuwe vraag werpt zich dan ook op: geldt de verwijzing naar het diploma nog, gelet op het groeiende aantal studenten dat zich inschrijft voor het hoger onderwijs? Binnen de Hoge Raad voor permanente opvoeding worden hierover moeizame discussies gevoerd. Er is dan ook geen eensgezindheid over de aanbevelingstekst aan de minister, die besluit om de criteria van 1996 te handhaven. Ook de regering had het er moeilijk mee. De overname van de notie danken we aan de vastberadenheid van bepaalde actoren, zoals de bevoegde minister, en aan de steun van de toenmalige oppositie. De keuze weerspiegelt de realiteit.

In 2005 raamt Mc Kinsey⁹ het aantal potentieel actieve Walen die maximaal een diploma secundair onderwijs hebben op 67,30%. Eind 2007 publiceert de Federale Overheidsdienst 'Economie' de statistiek van behaalde diploma's in 2006: meer dan 70% van de Belgische bevolking heeft geen getuigschrift hoger secundair onderwijs.

9 Mc Kinsey, 'S'inspirer des succès d'autres régions pour relancer la création d'activités en Wallonie', *Rapport à la Région wallonne du 4 février 2005*, op basis van de indicatoren 2003 Ecodata/Eurostat.

_ HET DECREET VAN 2003: BEVESTIGING VAN DE MAATSCHAPPELIJKE UITDAGING EN VRIJHEID OM TE HANDELEN

Het uitgangspunt van het decreet is een 'onvervreembare' link tussen burgerparticipatie en maatschappelijke participatie, tussen zelfrealisatie en collegiaal werken aan een maatschappelijk project. Het streeft naar individuele en collectieve ontvoogding via cultuur, naar de vrijheid in al zijn aspecten die het decreet mogelijk maakt en naar de educatie die het voorstaat. De memorie van toelichting en de eerste artikelen van het decreet laten hier geen twijfel over bestaan. 'Artikel 1'¹⁰ bevestigt in grote lijnen de eerdere bedoelingen die aan de afkondiging van het decreet zijn voorafgegaan:

§1. Dit decreet heeft tot voorwerp de ontwikkeling van het verenigingsleven op het gebied van de permanente opvoeding met het oog op de kritische analyse van de maatschappij, de stimulatie van democratische en collectieve initiatieven, de ontwikkeling van het actieve burgerschap en de uitoefening van de sociale, culturele, milieu en economische rechten in het licht van individuele en collectieve emancipatie van de bevolking door de actieve deelname van dit doelpubliek en haar culturele uitdrukking te bevorderen.

§2. Dit voorwerp wordt verzekerd door de steun aan de verenigingen die, voornamelijk bij volwassenen (minimum 60% van de doelgroep), de ondersteuning en de ontwikkeling tot doel hebben van: een bewustwording en kritische kennis van de realiteiten in de maatschappij; het vermogen tot analyse, tot keuze, tot actie en evaluatie; gedragingen van verantwoordelijkheid en actieve deelname aan het sociale, economische, culturele en politieke leven.

§3. De ontwikkeling van de in dit decreet bedoelde verenigingen sluit zich aan bij een toekomstvisie van gelijkheid en sociale vooruitgang om op die manier te bouwen aan een rechtvaardige maatschappij met meer democratie en meer solidariteit, die de ontmoeting tussen de culturen bevordert via de ontwikkeling van een actief en kritisch burgerschap en van de culturele democratie.'

'Artikel 3' beschrijft de 4 actie-assen en verduidelijkt het methodologische opzet van de hoofdas van het decreet - 'As 1 - Deelname aan de burgerlijke opvoeding en opleiding' - als volgt: '... opvoedings- en/of opleidingsprogramma's, (...), uitgewerkt met de leden van de vereniging en de deelnemers ...; De verenigingen die tot deze as behoren, verwezenlijken hun activiteiten meer bepaald met het publiek afkomstig uit volksmiddens'.

Het decreet bevestigt opnieuw de steun voor initiatieven van burgers in het kader van vrijwillige privéverenigingen, maar nu explicieter dan bij het vorige decreet omdat het uitdrukkelijk in de tekst is opgenomen. Het wil de bestaande verenigingen versterken en een duurzaam wettelijk kader scheppen om nieuwe actoren aan te trekken. Bij het berekenen van de subsidie spelen tewerkstelling en de structurele uitgaven die hiermee samenhangen, een doorslaggevende rol. Het decreet erkent zo dat permanente actie noodzakelijk is, net als de professionalisering van de sector.

¹⁰ Decreet van 17 juli 2003 met betrekking tot de steun aan het verenigingsleven op het gebied van permanente opvoeding, ondertekend in Brussel op 17 juli 2003, *B.S.*, 26 augustus 2003, p. 41899.

Het verwijst ook uitdrukkelijk naar de filosofie van de volksontwikkeling en naar de aandacht die aan volksmiddens moet worden besteed. Toch wegen deze beide noties iets minder zwaar omdat het decreet geen onderscheid meer maakt tussen verenigingen die voorrang geven aan volksontwikkeling voor volksmiddens, en andere verenigingen. Het decreet bevordert wel op twee manieren de toegang tot participatie voor arme bevolkingssegmenten: via projecten van erkende verenigingen die grotendeels op dit doelpubliek zijn gericht en via verenigingen die deze doelgroep op gelijke voet met anderen bij hun acties betrekken. Het decreet legt geen keuze op: het staat de verenigingen vrij om die zelf te bepalen!

_ DE MAATSCHAPPELIJKE REALITEIT BEÏNVLOEDT HET GEBEUREN VAN DE PERMANENTE EDUCATIE

Permanente educatie heeft op alle maatschappelijke actierreinen betrekking: de ervaring van burgers in al hun sociaal-culturele verscheidenheid doet mensen voor alle realiteiten en menselijke verzuchtingen openstaan. De actoren staan en handelen niet buiten de maatschappij. De evolutie van het sociale beleid houdt hun de facto bezig¹¹.

Binnen de context van de huidige actieve welvaartsstaat 'vervult het armoedebeleid steeds vaker de rol van een Rood Kruis van de deregulering. Het leidt met andere woorden tot het uitkleden van de verzorgingsstaat en het buitensporig stigmatiseren van de armen en het draagt bij tot de vergoelijking van het liberale systeem ... Het gelijke-kansenbeleid is uiteindelijk niet meer dan mensen een kans geven om opnieuw mee te draaien in de vrije markt. Hiertegenover staat de logica van de gelijkheid van resultaten, een echte solidaire gelijkheid die steunt op een inkomensbeleid waarbij het financiële primeert zodat het resultaat van één generatie de kans is voor de volgende¹².' De maatschappelijke activeringslogica die hieruit voortvloeit, belemmert de toepassing van de 'maatschappelijke begeleiding van de persoon in zijn totaliteit¹³.' Die beoogt de bevordering van de persoon door middel van projectmatig leren, een concept dat aanleunt bij permanente educatie. Omdat de tegemoetkoming echter in de tijd is beperkt, is men genoodzaakt om terug te keren naar 'werken voor anderen in plaats van werken met anderen', waarbij onvoldoende rekening wordt gehouden met de eigen bekwaamheden en expertise. Ook de beslissingsmacht van de gebruiker, gemachtigde en bestemming van de steun, neemt tijdens het proces af.

De evolutie toont een ingrijpende trend: de aanvrager kan slechts aanspraak maken op zijn recht op sociale bescherming wanneer hij voor of tijdens de procedure erkent dat hij persoonlijk verantwoordelijk is voor zijn situatie. De gebruiker wordt hierdoor een alleenstaande burger die niet langer de vrijheid heeft om deel te nemen aan de keuze voor een democratische geregelde samenleving. De burger-gebruiker moet zich als rechthebbende of begunstigde verdienstelijk en

11 Deze analyse is een samenvatting van de uiteenzetting van Michel Goffin (12/02/2008). 'Le fossé structurel entre les mondes de la pauvreté et les administrations publiques à vocation sociale', *FOD Maatschappelijke Integratie*, colloquium van het middenveld over armoede en sociale uitsluiting, Brussel.

12 Jean De Munck, professor aan de UCL, 'Les nouveaux visages de la pauvreté', aantekeningen van de conferentie in Louvain-la-Neuve op 26 november 2005, in Michel Goffin (2005). 'Aux antipodes des pensées univoques, libérons les milieux populaires de l'inclusion sociale, par l'éducation populaire', *Antipodes*, nr. 171, p.38-43.

13 Voor een kijk op de onderliggende uitdagingen, zie Christophe Bartholomé (2007). 'L'accompagnement: des postulats et des engagements pédagogiques à sauvegarder', *Intermag-RTA*, december 2007, 24 p.

waardig tonen. In het kader van de sociale activering duikt de nieuwe term 'gebruiker-klant'¹⁴ op: een persoon waarvan de samenleving erkent dat hij het recht heeft om van een dienst gebruik te maken en dat hij recht heeft op het privilege; die persoon moet echter in ruil een verplichte bijdrage leveren. We glijden af van een rechtenmaatschappij naar een plichtenmaatschappij, terwijl het voorafgaande genot van rechten net de mogelijkheid opent om eventuele plichten op zich te nemen.

De actoren uit de permanente educatie kunnen tal van voorbeelden aanhalen die het negatieve effect van deze evolutie aantonen. In de sector van de sociaalprofessionele inschakeling zijn de mogelijkheden van de operatoren beperkt door de resultaatindicatoren: kortlopende contracten, afspraken op basis van het effectieve aantal uren of deelnemers, tewerkstelling op basis van onmiddellijk inzetbare technische bekwaamheden of 'gedwongen' tewerkstelling. De uitoefening van het burgerschap wordt belemmerd door de logica van de onmiddellijke rentabiliteit. Maatschappelijke verandering en emancipatie door cultuur moeten plaats ruimen voor zogenaamd permanente opvoedingsactiviteiten die in de wettelijke beschikkingen als minder belangrijk en als leerschool voor sociaal onaangepasten worden afgedaan. De actoren uit de sector van de permanente educatie zijn verdeeld tussen een voortzetting van het oorspronkelijke solidariteitsideaal en het aanvaarden van een instrumentalisering ten bate van de ondernemerslogica.

Wat de maatschappelijke dienstverlening betreft, toont de uitvoering van het koninklijk besluit Vande Lanotte¹⁵ de verschillen aan qua inzet van culturele middelen, wat voor een spanningsveld zorgt tussen de logica van zelfontplooiing en die van collectieve emancipatie. De steun voor sociale en culturele initiatieven van de doelgroepen, de derde doelstelling van het koninklijk besluit, komt het minste voor. Ook de cultuursector moet zich over deze mogelijke kruisbestuiving vragen stellen: tal van recente sociaal-artistieke acties focussen immers op een ontwikkeling die de arme wil laten delen in de cultuur van de elite, op initiatieactiviteiten rond artistieke creativiteit of op het verspreiden van soms kritische culturele berichten naar almaar beperktere en dus gestigmatiseerde doelgroepen (zoals jongeren uit sociale wijken waar de steunverleners soms geen rekening houden met de realiteit van sociale en culturele verscheidenheid)¹⁶. Geen enkele van deze drie acties zorgt voor de klik die nodig is om het proces van de culturele democratie op gang te trekken omdat ze te weinig ruimte laten voor de logica van de opklimmende participatie.

De 'Etats-généraux de la culture' (Staten-Generaal van de cultuur) - een initiatief van de huidige minister - legden de vinger op de zere plek: er is nog werk aan de winkel. De doelen en doelstellingen moeten duidelijker worden omschreven en er moet overleg tussen de sectoren komen. Het klopt dat de inschakeling van het individu het hoofddoel van maatschappelijke dienstverlening blijft en dat de derden welkom zijn als ze hiertoe bijdragen, terwijl de kern van permanente educatie het betrekken van het individu bij een groep gelijken is om samen invloed op de maatschappelijke omgeving uit te oefenen.

Dit zegt veel over de maatschappelijke stromingen. Misschien zijn de actoren nog onvoldoende

14 Christophe Bartholomé. (2007). 'L'émergence de l'utilisateur client', *Intermag-RTA*, oktober 2007, 8 p.

15 Koninklijk besluit van 8 april 2003 houdende toekenning van een subsidie aan de openbare centra voor maatschappelijk welzijn teneinde de sociale en culturele participatie en ontplooiing van hun cliënten te bevorderen, ondertekend in Brussel op 8 april 2003, *B.S.*, 22 april 2003, p.21253.

16 Voor een beter begrip van deze confrontatie tussen culturele actoren over de publieksmarkt, zie Michel Goffin (2005). 'La renaissance de l'éducation populaire en milieux populaires: nécessité d'une redécouverte et enjeu d'une nouvelle destinée, dans le champ de la vie associative et des politiques culturelles', *Les cahiers de l'éducation permanente*, 2005, nr. 26, p. 29-49.

op de hoogte van de toename van de bestaansonzekerheid: in de jaren 1970 bedroeg het armoedepercentage 10-13%; vandaag zit 15-17% onder de armoedegrens. De groeiende economische ongelijkheid heeft een negatief effect op de solidariteit. Er wordt een overlevingsstrijd geleverd tussen mensen die in aanmerking komen voor een baan, een vervangingsinkomen of een sociale uitkering. En die strijd gaat gepaard met discriminatie op het gebied van gender (meer vrouwen verrichten deeltijds werk), leeftijd (belang van verworven kennis op school bij het betreden en verlaten van de arbeidsmarkt) en afkomst.¹⁷ Deze evolutie heeft invloed op de structuur van het permanente educatiepubliek omdat het aandeel kansarmen in volksmiddens almaar toeneemt. Deze situatie is al merkbaar in verenigingen die zich inzetten voor alfabetisering en binnen vrouwenbewegingen, die meer openstaan voor intermenselijke solidariteit tegen sociale onrechtvaardigheid.

— HET DECREET, DE OVERBRENGER VAN SOLIDARITEIT IN WORDING

Het decreet biedt de burger de mogelijkheid zichzelf te ontplooiën via projecten van vrije en vrijwillige verenigingen, die met deze acties gelijkheid en solidariteit nastreven via een kritische benadering van de realiteit. De bevrijdende werking van cultuur steunt de individuele en collectieve emancipatie en vormt de basis voor sociaal-culturele acties waar de logica van de sociale democratie en van de culturele democratie zich met elkaar vermengen.

Verschillende factoren maken het nog moeilijker om kwetsbare personen bij de acties te betrekken. Bepaalde redeneringen belemmeren nog de uitvoering van het decreet. Zo smooit de verplichting dat het om verenigingen zonder winstoogmerk moet gaan, sommige nieuwe projecten over buurtsolidariteit in de kiem; de noodzaak van een langdurige begeleiding bij het opzetten van een activiteit wordt niet erkend voor de berekening van te subsidiëren uren; met methodes die bijdragen tot het produceren van analyses en studies op basis van de ervaringen van burgersklanten wordt nauwelijks rekening gehouden. Actoren van hun kant vertalen de nood aan zichtbaarheid om te bestaan in 'een maatschappij waar alles om vluchtige communicatie draait' in een verschuiving van het accent van activiteiten en afspraken van As 1 'Deelname aan de burgerlijke opvoeding en opleiding' naar As 3 'Productie van diensten en cultureel materieel'. Er vindt ook een verschuiving plaats bij de concrete invulling van het oorspronkelijke doel: van het betrekken van personen die een bijdrage leveren aan de cultuur, naar het aanspreken van personen, die culturele producten verbruiken, gemaakt door professionele teams.

De ontwikkeling van de permanente educatie wordt geconfronteerd met het probleem 'om twee tijdsaspecten te verzoenen die zich van elkaar proberen los te maken: de tijd van de openbare ruimte en de tijd van de sociale structuren. De eerste ondergaat vandaag de dictatuur van de urgentie, van omstandigheden en van de onsamenhangende opeenvolging van toevalligheden; de tweede vergt veel tijd en heel coherente processen¹⁸.'

De noodzaak om een nieuwe overeenkomst te maken bij de overgang van het oude naar het nieuwe decreet heeft verschillende verenigingen en bewegingen aangezet tot een ware vernieuwing en een heroriëntering van hun optreden in functie van de oorspronkelijke waarden. Soms leidde

17 'La pauvreté chez les personnes d'origine étrangère', studie van CEDEM-ULg en OASeS-UA, *Koning Boudewijnstichting*, oktober 2007.

18 De Munck, Jean, *Op.cit.* [12]

dit tot de organisatie van andere activiteiten die beter rekening hielden met hun prioritaire publiek en de manier waarop dat publiek kon participeren.

Levenslang leren, volksonwikkelingen en permanente educatie waren altijd al een werk in uitvoering waarmee men nooit klaar was. De geraadpleegde actoren zijn zich bewust van de nieuwe sociale en culturele gegevens, van de uitdaging en de inzet die op het spel staat zodat maatschappelijke participatie en erkenning van de gelijkheid van burgers een van de hoofdassen blijft van het decreet en van de sector. De Hoge Raad voor permanente opvoeding volgt de kwestie op de voet en bespreekt hoe de toepassingscriteria van het decreet moeten worden bijgestuurd, wanneer met de actoren op het terrein moeten worden overlegd en welke nuttige kruisbestuivingen met andere culturele en sociale sectoren nader moeten worden onderzocht.

In deze zin werkt de Franse Gemeenschap onder meer mee aan de participatie van kansarme personen, die geen alleenstaande burgers of gedwongen gebruikers zijn, maar actoren die gelijke rechten hebben op intermenselijke solidariteit en maatschappelijke vooruitgang.